

STARRENBURG

DOOR J. G. N. RENAUD

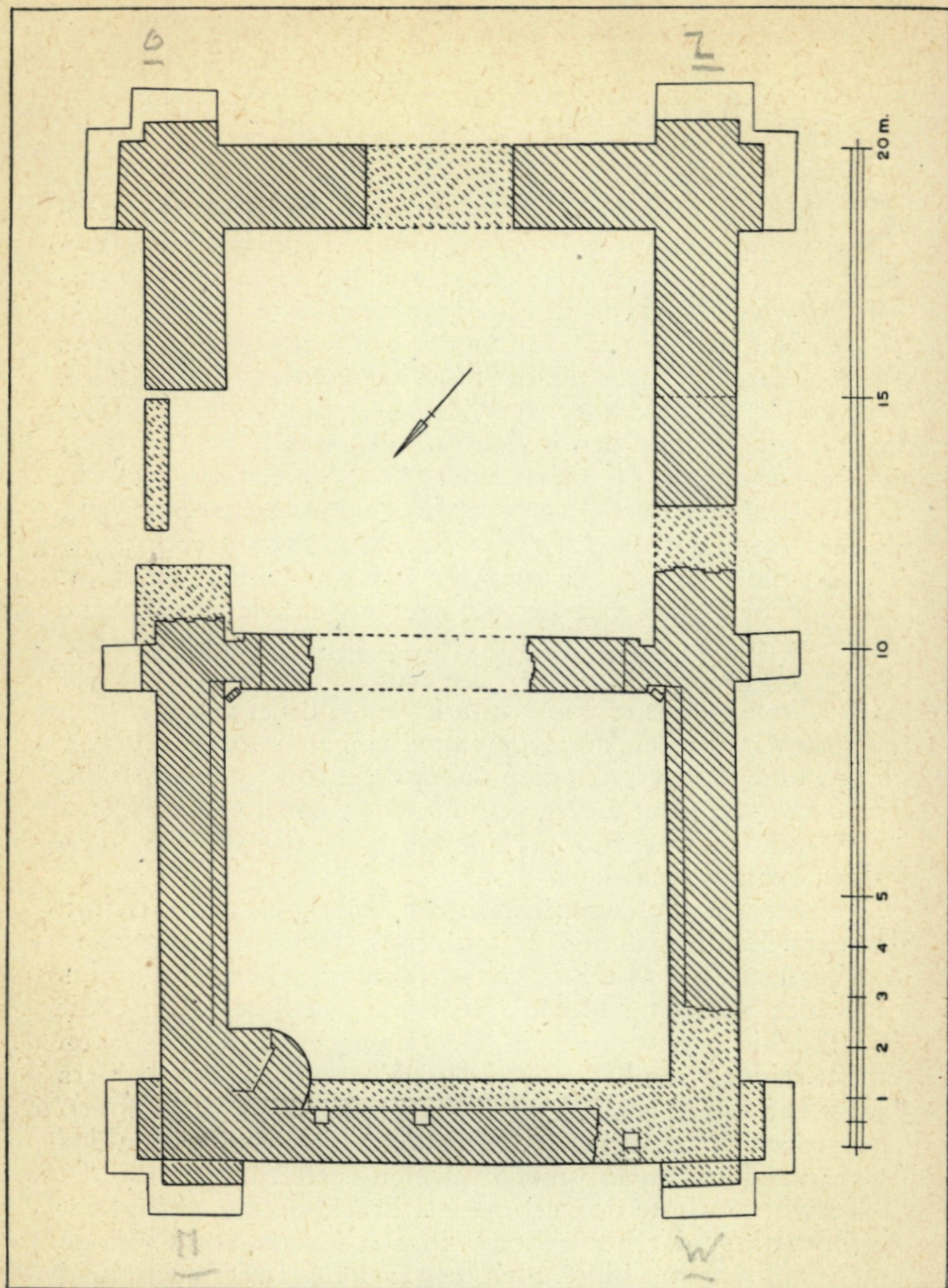
I. DE OPGRAVING

SOMS teekenen zich de fundeeringen van reeds lang verdwenen gebouwen nog vrij duidelijk in het landschap af. Een oude, bijna dichtgegroeide gracht en wat oneffenheden gaven de plaats aan, waar eenmaal het slot Spangen stond. Het was niet zoo eenvoudig om Starrenburg terug te vinden, daar de plaats van het oude kasteel zich niet duidelijk afteekende. Menige boer weet, dat oude fundeeringen in het land in alle jaargetijden invloed op den stand van gewas en gras hebben. Ook de pachter van „Oud-Starrenburg” had in het weiland op vele plekken verschijnselen kunnen opmerken, die het vermoeden wekten, dat de grasmat iets verborg.

Juist die vele plekken maakten het zoeken zoo moeilijk. Na vele peilingen met het peilijzer en enkele vergeefsche proefgravingen stieten de gravers tenslotte op een breeden muur, uit „kloostermoppen” bestaande. Het was de N.W.-zijde, die het eerst te voorschijn kwam. Bij het afnemen van de grasmat werden er reeds aanwijzingen voor gevonden, dat de fundeeringen niet diep onder den grond zouden zitten. Dit bleek over het algemeen inderdaad zoo te zijn; slechts de Westhoek was zoo ver uitgebroken, dat die vrij diep onder het maaiveld lag.

Binnen weinige dagen kwam een rechthoek te voorschijn (afb. 32). Een eenvoudig versterkt huis, dat dus niets weg had van het kasteel, dat Junius en in navolging van hem Lud. Smids zich hier gedacht hadden. Toch weer een verrassing, dit rechthoekige versterkte huis! De verzwaringen op de hoeken en het midden van de lange zijden zullen zich als muurpijlers langs het muurvlak hebben voortgezet en wellicht boven verbonden zijn geweest door een bogenlijst, waarop de aldus overkraagde weergang met kanteelen rustte.

Terwijl tenslotte ook een nadere beschouwing dwingt tot de opvatting, dat het gebouw in een enkele bouwperiode tot stand kwam, blijft toch een zekere tweeslachtigheid merkbaar. Wellicht teekenen zich in het weinige, dat behouden

32. Fundamenten van Starrenburg.

bleef, de sporen van een ingrijpende verbouwing af. De hoekverzwaringen op den Zuid- en den Oosthoek zijn met het muurwerk in verband gewerkt, evenals de versterkingen op het midden der lange zijden. Over vele versnijdingen bereiken zij aan den voet een behoorlijke zwaarte. De verzwaringen op den Noord- en Westhoek daarentegen zijn niet in verband met het muurwerk opgetrokken. De korte zijde, waartegen zij opgetrokken zijn, is veel dieper gefundeerd dan de overstaande korte zijde.

Deze zijde, de Z.O.muur (afb. 33), is een fundeering met spaarbogen. De zuidelijke en de oostelijke hoek vormen stevige, vrij diep gefundeerde bouwblokken, terwijl het tusschenliggende gedeelte door een grondboog – die nog net even onder het loopvlak bleef – overspannen werd. Vlak bij den Zuidhoek werd de fundeering uitgebroken voor een nader onderzoek. Het bleek toen, dat zich onder het metselwerk een paalfundeering bevond van korte palen, nauwelijks een meter lang, in dikte echter zeer verschillend. Zij waren zeer dicht naast elkaar geplaatst, terwijl de tusschenruimten waren opgevuld met steenpuin (afb. 34).

Het doet vreemd aan, dat de behandeling van het midden-gedeelte op de N.O.zijde anders, onregelmatiger is dan die op de Z.W.zijde (afb. 35). Waarschijnlijk zal men indertijd in het opgaande muurwerk nauwelijks iets van deze onregelmatigheid bespeurd hebben. Ik heb toch gezocht naar andere verschijnselen, die steun zouden kunnen geven aan de veronderstelling, dat het rechthoekige gebouw uit twee vrijwel vierkante deelen samengesteld was, die niet gelijktijdig ontstaan waren. Ik ging hierbij van de gedachte uit, dat het zuidelijk deel eens een zwaren donjon had gevormd, waaraan men later een voorhof had vastgebouwd. In dit geval had echter ongetwijfeld de binnenmuur, die later de rechthoekige ruimte in tweeën verdeelde, zijn karakter van ouden buitenmuur althans in de fundeering bewaard. Niets hiervan! Het voortgezet onderzoek toonde zelfs aan, dat er nooit een zware muur op die plaats gestaan heeft, al verried dan ook het profiel in den wand van onze sleuf wel, dat men eens een bouwsleuf voor een lichten muur gegraven had.

In den Zuidhoek van het noordelijk deel van het gebouw

werden dwarsmuur en aansluiting met den hoofdmuur onderzocht (afb. 36). Het resultaat gaf het typische beeld van een altijd als binnenmuur gedachten dwarsmuur; veel hoger gefundeerd dan de buitenmuur. Waarschijnlijk heeft men de verzwaring aan de binnenzijde evenzoo afgewerkt als aan de buitenzijde, doch de versnijding weggelaten en op de aldus ontstane plaat een zelfstandig brok metselwerk opgetrokken. Het wekt den indruk, het onderste deel van een grooten boog te zijn, die de geheele breedte overspande. Misschien een in het muurwerk opgenomen ontlastingsboog, die het gewicht van het daarop drukkende metselwerk op de verzwaringen overbracht. Ter weerszijden van het metselwerk viel duidelijk te constateeren, dat de verzwaring met beide deelen van den Z.W.muur in verband gemetseld was. Zoowel hier als elders bewees het eendere steenformaat en het verband van het muurwerk, dat Starrenburg van opzet werkelijk een rechthoekig gebouw is geweest.

Dat de bouwers op twee gedachten gehinkt hebben, zou men wel afleiden uit het muurwerk van het noordelijk deel van den rechthoek. De zijmuren (N.O.- en Z.W.muur) zijn namelijk in beginsel veel dunner opgezet dan bijvoorbeeld de Z.O.muur (gemiddeld 1,07 m tegen 1,67 m). Nog tijdens den bouw heeft men die muren met een steenlengte verbreed, waardoor een voeg ontstond, die op den plattegrond aangegeven is door een lijn. In den Z.W.muur bleek door het aangezette deel een koker te loopen, die hooge verwachtingen wekte, maar tenslotte geen enkele vondst opleverde. Tot groote teleurstelling van de opgravers, die „wel eens” in oude riolen een gouden ring hadden gevonden. Het is nog zeer de vraag, of deze koker in het muurwerk van Starrenburg wel als afvoergat gediend heeft. Dan toch had het verband met het afvoergat aan de voorzijde duidelijk moeten blijken. Daar echter de Westhoek diep uitgebroken was, viel een dergelijk verband niet meer te constateeren. Anderzijds zochten we ook tevergeefs naar een opening in het bovenvlak van den Z.W.muur, die het verband met hooger gelegen muurwerk aangetoond zou hebben.

Dat afvoergat aan de voorzijde – den N.W.muur – is belangwekkend in verschillend opzicht (afb. 37). Deze vorm

33

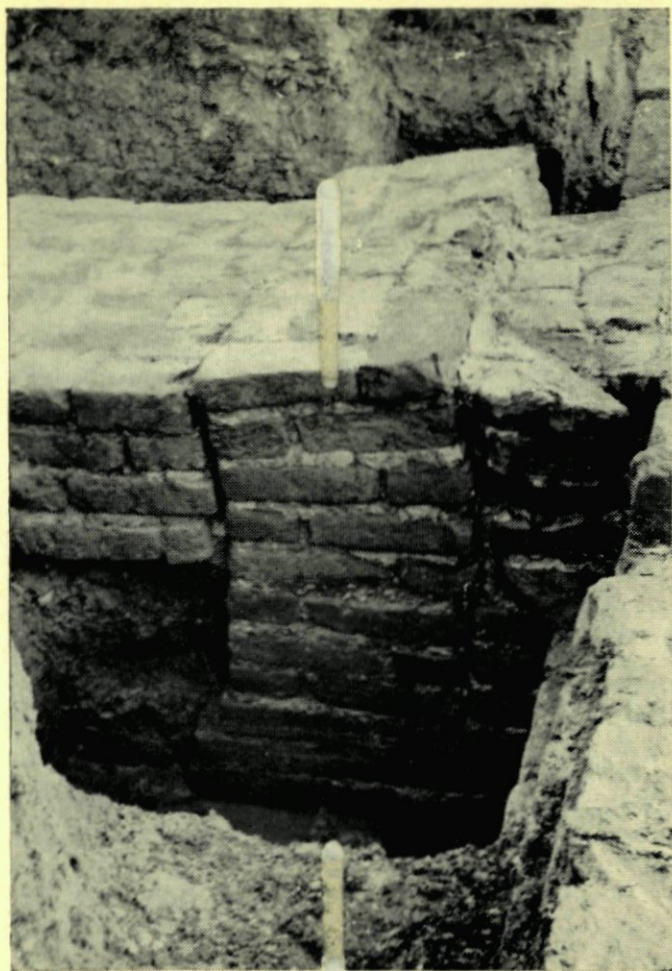

34

35

33-35. Gedeelten van de blootgelegde fundamenteen van Starrenburg. - 33. Overzicht van den Zuid-Oostgevel van het Zuiden uit gezien. -
 34. Paalfundeering onder het muurwerk aan de Zuid-Oostzijde. - 35. Overzicht van het Oostelijk deel van de Noord-Oostzijde.

36

37

38-39

36-38. Gedeelten van de blootgelegde fundamenten van Starrenburg. - 36. Hoek tussen binnenmuur en Zuid-West-buitenmuur, van het Noorden uit gezien. - 37. Uitstroomingsopening in het Zuidelijk deel van de Noord-West-zijde. - 38. Traptoren in den Noordhoek. - 39. Fragment van een versierde kan van rood, geglazuurd aardewerk.

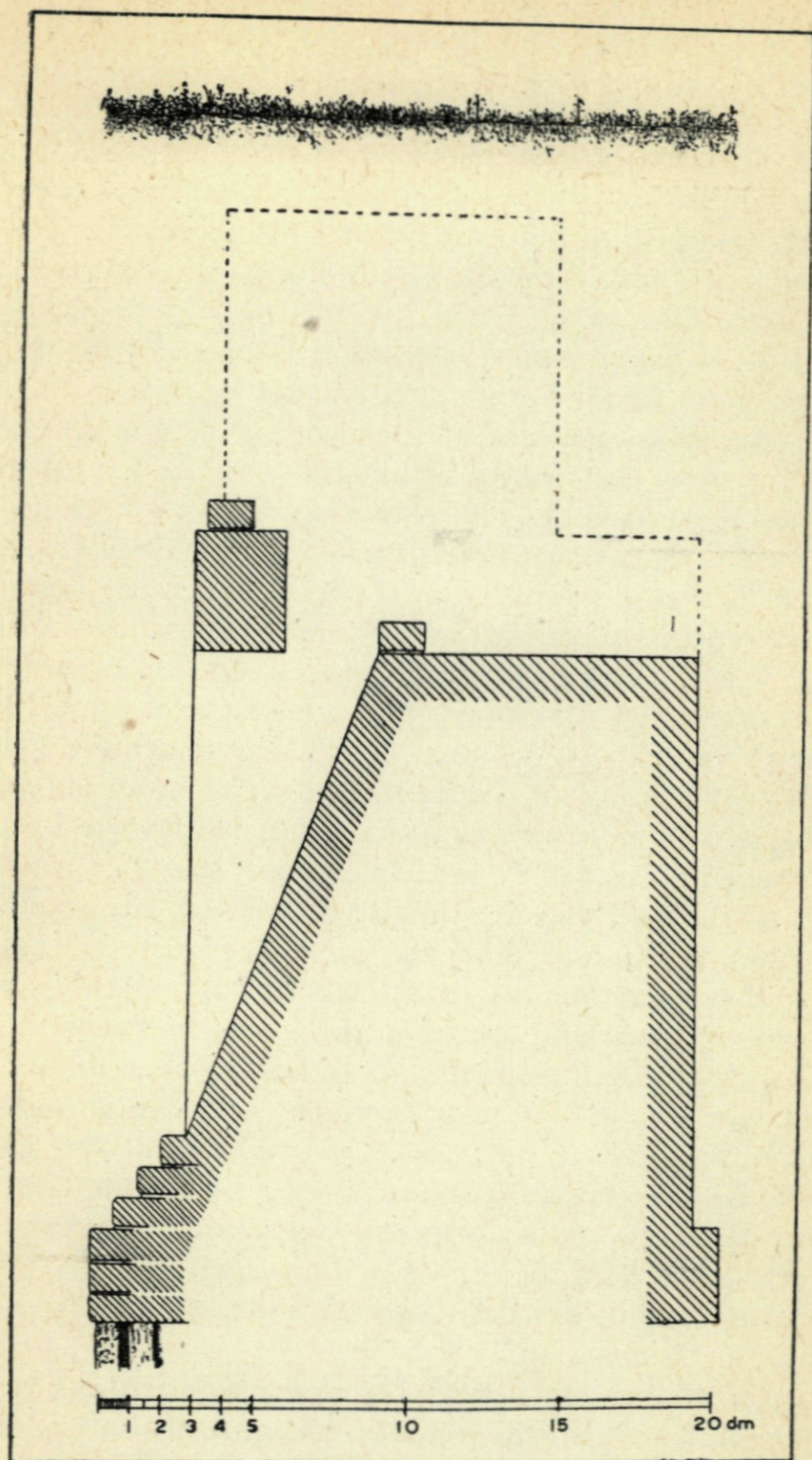
van afvoergaten is volgens de weinige ervaringen op dit gebied een kenmerk van hoogen ouderdom; ook de kleine woontoren van het rondeel van Egmond heeft een dergelijke afvoer. De koker gaat tot op een bepaalde hoogte verticaal door het muurwerk; dan heeft men door schuin bijgehakte steen een hellende achterzijde gevormd, terwijl aan de voorzijde een opening in het muurwerk uitgespaard is. Zoo moet tenslotte alles, wat door de koker komt, in het grachtwater verdwijnen (afb. 40).

Deze N.W.muur met afvoerkoker is opgezet met dezelfde breedte – 1,65 meter – als de tegenover liggende Z.O.muur. Tijdens het bouwen schijnt men van gedachten veranderd te zijn en toen den muur belangrijk smaller – 1,08 meter – te hebben opgetrokken. Dat is dus op dezelfde breedte – 1,07 meter – als de oorspronkelijke zijmuren, zonder de verzwaring met een steenlengte. Toen ook kwam men klaarblijkelijk eerst op de gedachte om een traptoren in den Noordhoek van het gebouw op te trekken. De onderste laag van den traptoren rust namelijk voor een deel op het breede onderstuk van den N.W.muur, terwijl het daarbuiten gelegen metselwerk op dezelfde diepte als het eerstgenoemde gedeelte aangelegd is. De fundeering van den traptoren kon eerst gelegd worden, nadat de bouwsleuf van den N.W.muur tot op den bovenkant van het breede muurwerk aangevuld was, tenzij men wil aannemen, dat de muur van eene zijde af gemetseld was en dus de grond aan de binnenzijde, waar de traptoren op kwam te staan, nooit los is geweest.

Er valt bij dien traptoren zoo het een en ander op te merken. De trede, die nog bewaard was, vertoonde geen sporen van uitslijting (afb. 38). De oorzaak zal wel zijn, dat de trede hooger is geweest dan de nog bestaande twee lagen baksteen¹⁾. Het oude loopvlak lag trouwens vrij hoog. Afgaande op de vulling van de grondbogen (zie afb. 35) moet ik zelfs aannemen, dat dit loopvlak ter hoogte of iets boven de huidige grasmat lag.

Maar, er is nog iets anders. Op den plattegrond vindt men door een scheidingslijn aangeduid, dat de toren gedeeltelijk los van den N.W.muur staat. Waarom niet heelemaal, of

1) Een trede zal dus bijvoorbeeld drie of vier lagen hoog geweest zijn.

40. Doorsnede afvoerkoker.

heelemaal niet? Het meest waarschijnlijke is, dat men tijdens het bouwen van den N.W.muur het plan heeft opgevat om den traptoren te zetten en vervolgens bij het afwerken van den hoek toren en muur gedeeltelijk met elkaar in verband heeft opgetrokken.

Een andere vraag is, of de toren gediend kan hebben om hoogere verdiepingen te bereiken, dan wel een weergang over den muur. Was dus de noordelijke ruimte een binnenplein of een woonruimte? In verband met de muurdikte zou men geneigd zijn te veronderstellen, dat de bouwers hier in tegenstelling met het zuidelijk deel oorspronkelijk geen woonruimte hadden gedacht. Maar daar zijn dan die vierkante uitsparingen aan de binnenzijde van den N.W.muur naast den traptoren, die men niet kan wegcijferen. Zij geven weer stof tot verschillende overwegingen. Hun onderlinge afstand is dezelfde als de afstand van den zijmuur tot de eerste. Onwillekeurig zoekt men naar een derde uitsparing, op denzelfden afstand van de tweede. Maar daar zoekt men tevergeefs naar. Waarvoor hebben deze gaten gediend? Voor uitsparingen in het muurwerk, waarin muurstijlen – die moerbalken en korbeelen dragen – verzinken, zijn zij wel wat diep: 30 cm! Hebben hierin de koppen van de balken, die eventueel een vloer droegen, gerust? Maar waarom dan geen derde uitsparing? De aanwezigheid van een vierde zou door het veel lager uitbreken van het muurwerk niet meer vast te stellen zijn. Wel is het eigenaardig, dat bij den gegeven afstand van de eerste gaten de verdeeling over den geheelen muur tot een onregelmatigheid voert; de tusschenruimte bij laatste uitsparing en Z.W. muur zou dan veel kleiner worden.

Jammer, dat de tegenoverliggende muur verdwenen is, zoodat de twee gaten op zich zelf staan en niet bevredigend verklaard kunnen worden. De twee steenen in de hoeken van binnenmuur en zijmuren binnen het noordelijk gedeelte wijzen er trouwens op, dat er nog andere plannen bestaan hebben of uitgevoerd zijn ter afdekking van de ruimte. Dat die ruimte tenslotte werkelijk als woonruimte gedacht is, wordt door het afvoergat wel waarschijnlijk gemaakt.

Of de uitsparingen soms iets te maken hebben met een ingang? Ook hier moet ik een vraagteeken zetten. De in-

vallende vorst noodzaakte mij het werk zoo veel mogelijk te bespoedigen en vooral in verband met het opbrengen van de grasmat moesten enkele wenschen onverhoord blijven. Wel werd naast het afvoergat een schuin ingeslagen paal aangetroffen, die zou kunnen wijzen op een brug, maar de vroegere aanwezigheid van een brug hier, dan wel ter hoogte van de uitsparingen is niet overtuigend aangetoond.

Merkwaardig is wel, dat er om en bij het afvoergat geen scherven zijn gevonden. De ervaring leert, dat men in den regel dergelijke kokers vaak benut heeft om ook het gebroken huisraad weg te werken. Dit verschijnsel zou er op kunnen wijzen, dat de koker in het geheel niet, of zeer kort benut is. De vraag kan hier gesteld worden, of dan het opgaande muurwerk van den N.W.muur met traptoren en afvoer toch niet van een verbouwing afkomstig zou kunnen zijn. Het steenformaat geeft geen aanleiding om dit te onderstellen. Daar mag men evenwel niet uit besluiten, dat er beslist geen tweede bouwperiode geweest is. Want het is heel goed mogelijk, dat het afkomend materiaal van den ouden N.W.-muur opnieuw is gebruikt.

Het afvoergat dwingt nog tot de volgende vaststelling. Langs den N.W.muur heeft een gracht gelegen. Want zoo'n afvoer is er op berekend dat alle afval in de gracht verdwijnt. Deze vrij diepe gracht is dan ook de aanleiding voor het diep fundeeren van den N.W.muur. Terwijl langs den N.O.-muur een laagte nog een overblijfsel van een oude gracht zou kunnen zijn, viel er niets van dien aard langs den Z.O.- en den Z.W.muur te bespeuren. Zelfs de onderzoekings-sleuven leverden geen duidelijk grachtprofiel op. Wel werden overal de sporen van een uitgebreid rietveld aangetroffen. Waarschijnlijk is dus de onmiddellijke omgeving van Starrenburg zoo moerassig geweest, dat men slechts aan de voorzijde een diepe gracht tot grootere veiligheid noodzakelijk achtte. Wat later als het Starrenburgerdijkje bekend staat, zal wel de eenige toegangsweg geweest zijn.

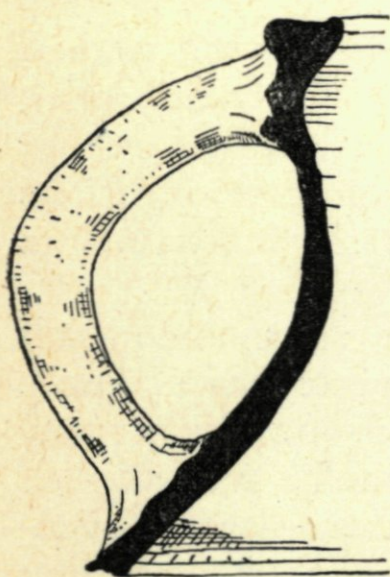
In dit verband zal het den kenner van het terrein opvallen, dat het ten Westen van de gevonden fundeeringen vrij hoog is en een vrij hoogen uitlooper heeft in zuidoostelijke richting. Daar ligt namelijk een oude weg in het terrein, waar

van het plaveisel op enkele punten vlak onder de grasmat gevonden werd. Een weg, die op kaarten uit de zeventiende eeuw nog voorkomt, maar in de negentiende is verdwenen. Toen Roeland Roghman zijn reis maakte om verschillende kasteelen te teekenen, vond hij ook een Starrenburg om te vereeuwigen. Dit vierkante gebouw heeft echter niets met de gevonden fundeeringen uit te staan; het werd in het begin der zeventiende eeuw gebouwd. Bij onze proefgravingen hebben wij een stukje fundeering ervan blootgelegd.

Ten Noord-oosten van den Oosthoek van het oude Starrenburg werden een waterput en een stukje kelder aangetroffen, die tot een boerderij behoord hebben, die daar in de achttiende eeuw en ook nog veel later heeft gestaan. Deze hofstede is eerst omstreeks 1900 afgebroken.

II. DE VONDSTEN

De vondsten bij de opgraving van Starrenburg zijn niet talrijk geweest. De oorzaak daarvan ligt zeker niet in de

41. Halsfragment.

ontgraven oppervlakte, daar ter weerszijden van de fundeering een strook van minstens een meter mede ontgraven is. Op sommige plaatsen is zelfs belangrijk grootter oppervlakte omgezet. Rekening gehouden moet worden met het feit, dat het loopvlak onmiddellijk langs de muren hoogstwaarschijnlijk hoger gelegen heeft dan het tegenwoordige maaiveld. Eventueele afval aan den voet der muren is dan natuurlijk bij de slooping verdwenen. Zoo is het ook te verklaren, dat we een groot deel der scherven op de fundeering vonden. Zoo bijvoorbeeld in het

zuidelijk deel op den Zuid-Oostmuur in hoofdzaak ter plaatse van den spaarboog en op den Zuid-Westmuur eveneens ter plaatse van den spaarboog.

Zooals gewoonlijk, bestaan de vondsten voornamelijk uit aardewerkfragmenten. Deze scherven laten zich tot een groep inheemsch en een groep geïmporteerd aardewerk herleiden.

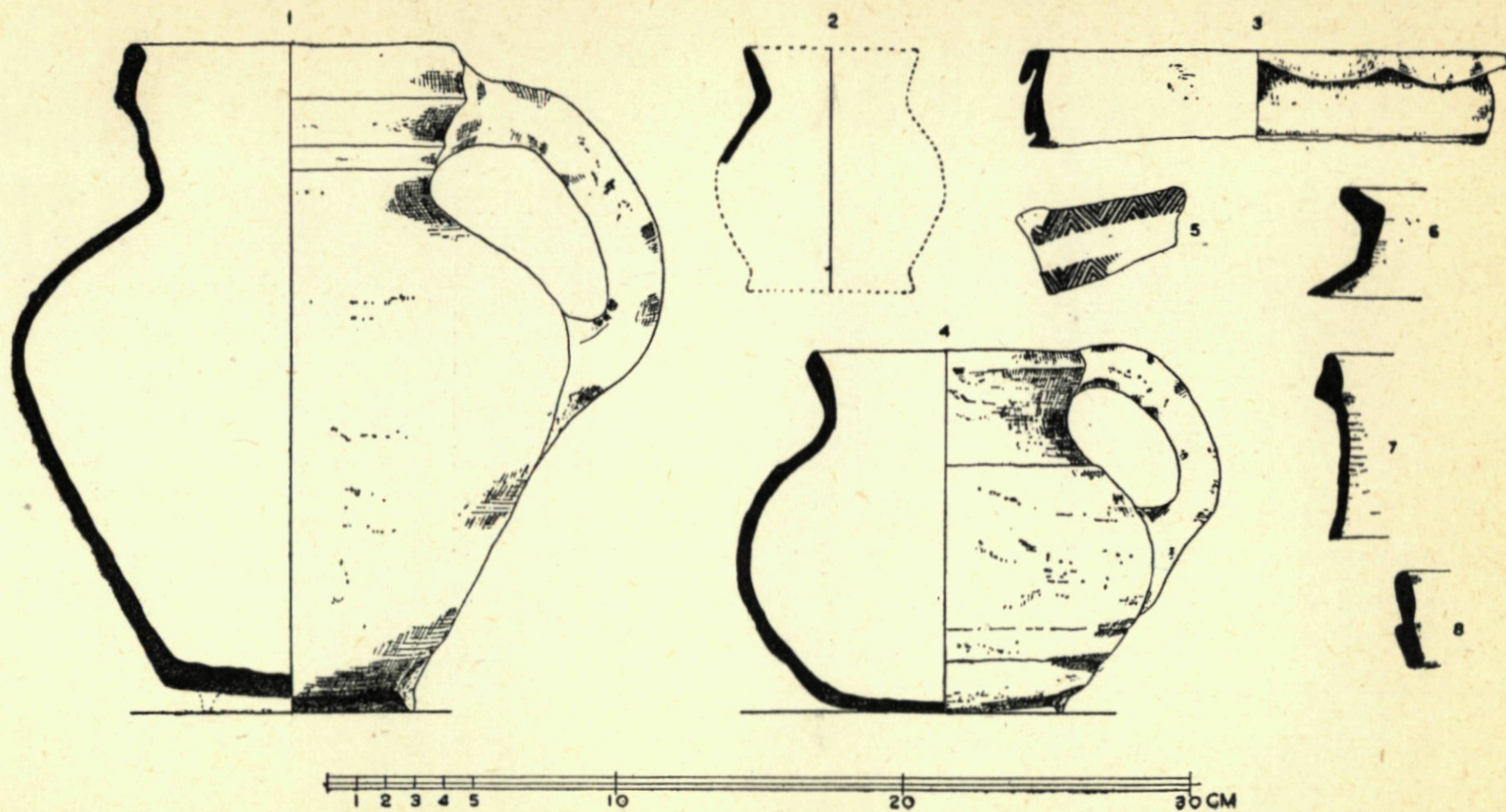
Onder het geïmporteerde vaatwerk neemt het Rijsche

„Steinzeug” de voornaamste plaats in. Een baksel, dat zich door zijn hardheid duidelijk van ons inheemsche aardewerk onderscheidt. Zeer vroeg is het hierbij afgebeelde halsfragment (afb. 41). De dateering van de kannen en kruiken met dit typische randprofiel staat nog niet geheel vast. Om mij juister uit te drukken: wij weten nog op geen vijftig jaar nauwkeurig, wanneer deze randvorm voor het eerst optreedt en wanneer hij verdwijnt. Zoo in het algemeen kan men zeggen: in den loop der dertiende eeuw wordt deze randvorm vervangen door een verwanten, doch minder sterk geprofileerden. En even globaal kan opgemerkt worden, dat bedoelde randvorm tot de twaalfde eeuw is terug te brengen. Bij deze vondst op Starrenburg hebben we stellig met een laten uitlooper te doen; op grond van allerlei overwegingen zou ik Starrenburg stellig niet voor 1200 willen dateeren. Het waarschijnlijkst lijkt mij een ontstaan rond 1230. We kunnen daarom hier vaststellen, dat de sterk gelede randvorm ook in onze streken nog in de eerste helft van de dertiende eeuw voorkomt.

Waarschijnlijk reeds omstreeks 1250 treedt een andere randvorm op met een dakvormig afgeschuind randprofiel, dat soms in een nauwelijks merkbare groef een herinnering aan zijn voorganger bewaart. Ook deze randvorm bleef ons op Starrenburg in verschillende fragmenten bewaard (afb. 42 fig. 7).

Ook het bekende grijswitte goed, dat voornamelijk uit Siegburg kwam, is met enkele scherven vertegenwoordigd. Deze scherven zijn echter niet bij de hiervoor beschrevene op de fundeeringen gevonden, maar tamelijk ver van de fundeeringen af in proefsleuven. Daar op deze plaatsen eveneens loodglazuuraardewerk uit de zestiende en zelfs nog latere eeuwen gevonden is, kan men moeilijk zeggen, dat dit tot de veertiende eeuw te rekenen goed, dat eerst na het eerste derde deel van deze eeuw zijn bloeiperiode tegemoet gaat, nog van bewoners van Starrenburg afkomstig is.

Hoe belangrijk soms kleine stukjes aardewerk kunnen zijn, bewijst een randscherf van een beker (afb. 42 fig. 8). Het baksel is wel niet zoo hard, dat men van „Steinzeug” kan spreken, maar toch harder dan ons inheemsch product. Dit kleine

42. Afbeelding van gevonden scherven.

scherfje van enkele vierkante centimeters is voor den kenner van het materiaal voldoende om hem te doen zien, dat het geen fragment is van een kan of kruik of schaal, maar van een van die bekers, die men tamelijk zelden bij opgravingen aantreft. Ook in Egmond zijn vrij groote brokstukken van deze bekers gevonden. Karakteristiek zijn de horizontale ribbels en de zware voet. De aanwezigheid van dit scherfje op Starrenburg is een reden te meer, om deze bekers althans voor een deel nog in de dertiende eeuw te dateeren, al zal men ze in den loop der veertiende eeuw ook nog wel vervaardigd hebben. Dat we dit roode, vrij zachte scherfje niet tot de inheemsche productie mogen rekenen, vindt zijn grond in de volgende bijzonderheid. Zoowel aan binnen- als buitenzijde is de scherf overtrokken met een dunne, sterk ijzerhoudende kleipap, die onder invloed van het vuur in den oven verandert in een bruinroode glazuurlaag. Deze leemglazuur is een bijzonderheid van de Rijsche pottenbakkers; in onze streken is het nooit toegepast; uitgezonderd dan in een klein hoekje van Zuid-Limburg.

Een andere scherf met dezelfde kenmerken als de beker-scherf vertegenwoordigt het kleine buikerige drinkbekertje met uitstaanden rand, dat eveneens in de dertiende eeuw veel voorkomt (afb. 42 fig. 2).

Terwijl ik boven zoo beslist het schervenmateriaal verdeelde in geïmporteerd en inheemsch aardewerk, is het in dit geval niet eens zoo heel zeker, dat alle blauwgrijze en roode waar ter plaatse vervaardigd of uit de onmiddellijke omgeving afkomstig is. Het blauwgrijze, ongeglazuurde goed is zeker voor een deel in de buurt gebakken. Er zijn scherven bij van kannen met het bekende afgeschuinde randprofiel, die reeds bij verschillende opgravingen voor den dag zijn gekomen.

Tusschen het puin aan de binnenzijde van den N.W.muur kwamen de scherven van den blauwgrijzen pot te voorschijn, afgebeeld in afb. 42 fig. 1. Met veel geduld konden de fragmenten in zooverre tot een geheel vereenigd worden, dat het mogelijk was een geheel verantwoorde teekening ervan te maken. De halspartij en het randprofiel wijken sterk af van wat men hier gewoonlijk onder het materiaal van een

opgraving tegenkomt. Analogieën vindt men in de musea van Brugge en Gent, in Middelburg en in Mechelen. Is dit belangrijke stuk van Starrenburg niet uit het Zuiden geïmporteerd, dan is het toch zeker onder Vlaamschen invloed ontstaan. Dat moet dan in de tweede helft van de dertiende eeuw gebeurd zijn.

Evenzeer aan import toe te schrijven is waarschijnlijk het randfragment van een kleine grijsblauwe schaal (afb. 42 fig. 3). Het is wel spijtig, dat slechts een stuk rand bewaard bleef, zoodat men overigens naar den vorm moet gissen. De gelobde rand wijst op een speelschheid, die zich in de veertiende eeuw, toen het roode aardewerk onbetwist de eerste plaats innam, niet meer op het blauwgrijze goed botviert. Een uiting van dienzelfden geest vindt men op een ander scherfje blauwgrijs baksel; hier heeft de pottenbakker met het rolstempel een fijn repeteerend motiefje om den schouder van de kruik gelegd. Een heel weinig voorkomend verschijnsel, waarschijnlijk slechts te vinden bij producten uit de dertiende eeuw (afb. 42 fig. 5).

Tenslotte vermeld ik nog een groot fragment van een kogelpot; een gebruiksvoorwerp, dat ongetwijfeld in de omgeving van Starrenburg ontstaan is.

Rood aardewerk uit de bewoningsperiode van het huis is zeer weinig voor den dag gekomen. Afb. 42 fig. 4 geeft een gedeeltelijk geglazuurd testje met drie uitgeschulpte pootjes. De scherp tegen den buik afgezette bodem is een vroeg kenmerk, terwijl de vorm van het testje over het geheel sterk aan de oude kogelpot herinnert.

Ongetwijfeld een importstuk is het groote fragment van bijzonder groote kan (afb. 39). Een waar pronkstuk, dat zeker van Vlaamsche of Brabantsche herkomst is. Het ornament herinnert aan het smeedwerk op kerkdeuren en kisten. Het is ontstaan door het opbrengen van een geelbrandende klei; de ribbels, die het oppervlak verdeelen zijn van de gewone roodbrandende pottenbakkersklei. Het geheel is overtrokken met loodglazuur. De voet werd gevormd door een aaneengeschakelde reeks lobben rond den bodem. Een zeer bijzonder stuk, waarvan binnen onze landsgrenzen eigenlijk geen tegenhanger is aan te wijzen. Slechts het Friesch Museum

te Leeuwarden bezit een stukje import, dat er in de verte mee vergeleken kan worden.

III. ARCHIEFSPROKKELS

Wanneer men naar bijzonderheden over kasteelen en adellijke huizen in de omgeving van Rotterdam zoekt, grijpt men al vlug naar het geschriftje van Mr. Symon van der Sluys, dat in de „Bronnen voor de Geschiedenis van Rotterdam” is afgedrukt.

Van der Sluys verhaalt over Starrenburg in het kort:

Starrenburg werd gebouwd in 1316 door Dirk van Cralingen, zoon van Hugo en kleinzoon van den Heer Gillijs, die in 1227 voor Coevorden sneuvelde met zijn zoon Ogier. Een dochter van dezen Ogier was vrouwe Aelburg, gehuwd met ridder Aerndt van Duvenvoirde en erfgename van oom Dirk, den bouwer van het slot. In 1472 behoort Starrenburg aan Jan van Duivenvoorde. De chronologische onmogelijkheid van dit verhaal moet ieder opvallen, die weet, dat op 8 Juli 1401 heer Aernt van Duvenvoirde zijn vrouw Elburch van Cralingen een lijftocht maakte op de helft van zijn leengoederen ¹⁾. De stralende bruid van Heer Aerndt zou volgens deze lezing den eerbiedwaardigen Methusalem al aardig naar de kroon steken.

De opgraving van Starrenburg leerde mij, dat Starrenburg lang voor 1316 gesticht moet zijn. De onderzoekingen van Jhr. Dr. W. A. Beelaerts van Blokland hebben aangetoond, dat de van Cralingen's uit de veertiende eeuw voortgekomen zijn uit de van Voorschoten's uit de dertiende eeuw ²⁾. Beide geslachten voerden een achtpuntige ster in hun wapen; de naam Starrenburg, aan het huis gegeven, is daarmee voldoende duidelijk.

De van Voorschoten's hadden bezittingen bij Voorschoten, waar een Starrenburger polder nog aan hen herinnert. Wanneer zij in Schieland komen is moeilijk te bepalen. In 1212 ontmoeten we er een Ogerus Dapifer. Met Muller (Zie Bijdragen en Mededeelingen van het Hist. Genootschap te

1) Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam, regest 1508. Ook Algemeen Rijksarchief, Leenkamer, register Liber V Aelbrecht, fol. 426 vso.

2) Tijdschrift voor Geschiedenis 1934; in het Verslag van het Congres van Nederlandsche Historici. Voor de van Cralingen's: het opstel van Craandijk in het Rotterdamsch Jaarboekje 1890.

Utrecht XXII, blz. 231) ben ik zeer geneigd om aan te nemen, dat hij de eerste van Voorschoten is, dien we in Schieland aantreffen. In verband met de inpolderingsgeschiedenis van Schieland kan ik echter moeilijk aannemen, dat deze Ogerus op Starrenburg heeft gewoond. De ontdekking van de overblijfselen van een ronden burcht op Schiewijk¹⁾ – de Terpstraat bewaart de herinnering aan dezen reeds honderden jaren verdwenen burcht – maakt het voor mij waarschijnlijk, dat wij daar de woonplaats van onzen Ogerus Dapifer moeten zoeken. Wellicht is deze burcht de hem door Graaf Willem I toegewezen ambtswoning, die hij in tijden van gevaar had te verdedigen. (Zie Gedenkboek Overschie door G. C. Helbers, blz. 132). Muller had een goede reden om Ogerus Dapifer voor een Voorschoten te houden. In een acte van 28 Juli 1215 wordt een Otirus de Vorscoth als getuige genoemd in een oorkonde, waarin de beslissing is neergelegd van een geschil tusschen den Abt van Egmond en Heer Wouter van Egmond; een geschil, waarin Graaf Willem I bemiddeld had²⁾).

Het is niet onmogelijk, dat de grafelijke ambtenaar Ogerus in Schieland den grondslag gelegd heeft voor het latere familiebezit en wellicht is hij reeds met de bedijkingen begonnen, waardoor de Dariën en de Galchhoek bewoonbaar werden en waardoor het mogelijk werd Starrenburg te bouwen. Zeker toch mogen we, in verband met de vondsten, hier de woonplaats denken van den man, dien men, redelijkerwijs gesproken, voor een zoon van Otierus de Vorscoth mag houden: den in 1247 voor het eerst genoemden Egidius de Voorscoten³⁾.

1) Aan den Heer C. v. d. Velde te Delft, die indertijd de fundeeringen gedeeltelijk ontgraven heeft, dank ik verschillende waardevolle gegevens. Zoo vond hij een deel van de oude gracht opgevuld met majolicascherven. Wellicht hebben de Rotterdamsche majolicabakkers hier hun misbaksels gedeponeerd; uit deze waarneming zou volgen, dat de gracht in de zeventiende eeuw dichtgeworpen is.

In de waterput binnen den muurring vond de Heer v. d. Velde een slank, donkerbruin kannetje van Steinzeug, dat nog in zijn bezit is. Overigens meende hij zich te herinneren, ook grijze, ongeglazuurde scherven te hebben gevonden.

Men moet natuurlijk zeer voorzichtig zijn met conclusies op grond van deze gegevens. De grijswitte scherven zouden er op kunnen wijzen, dat de burcht in den loop der veertiende eeuw is verdwenen.

2) v. d. Bergh. Oorkondenboek van Holland, I, no. 247.

3) J. de Femery. Supplement op het Oorkondenboek, no. 95.

De oorkonde van 25 Mei 1266 laat er al haast geen twijfel aan bestaan, dat Egidius in deze streken thuis hoort. Onder bemiddeling van Alewino de Roderise, Theoderico dicto Bokel, Enghelberto de Broeck, Gherardo de Schie en Egidius de Voirscoten wordt een twist bijgelegd tusschen den Abt van Egmond en de parochianen van Schie. (Zie Oorkondenboek, II, no. 136). De naam Oytgier is een stuk familiebezit van de van Voorschoten's. Het kan ons daarom niet verbazen in de lijst van de leenen ten tijde van Graaf Floris V te vinden:

„Haer Oytgier tseren (des heeren) Gilis sone van Vorscoten hevet ontvaen van den Grave dat ambochte tot Schie ende dat huus ende tvelf (twaalf) morghen lant, dat siin vader hielt van den Grave”¹⁾.

Ik kan moeilijk met Mr. Hazewinkel aannemen, dat met dit huis Starrenburg bedoeld is. (Zie Bijdragen tot de Vaderlandsche Geschiedenis, zevende reeks, IV; 1934). Ik houd het aan Haer Oytgier in leen gegeven ambacht veeleer voor Scie 's Graven ambacht en het huis voor den ronden burcht op Schiewijk. Waarom, zal beneden uiteengezet worden.

De zoon van Haer Oytgier heette eveneens Ogier, maar gaat zich „van Cralingen” noemen. Waarschijnlijk gaan de van Cralingen's ook op het huis midden in het nieuwe bezit, het slot Honingen, wonen. Omstreeks 1314 moet Ridder Ogier van Cralingen toch nog in Schie gewoond hebben. Zijn betere helft zag tenminste kans met de vrouw van Dirk Bokel een gezellige ruzie te beginnen over den voorrang in de kerk te Overschie. De twist liep zoo hoog, dat Jan van Beaumont, onbetwist de autoriteit in zaken, die de riddereer betroffen, ter bemiddeling er in gemoeid werd. Kleine oorzaken hebben soms groote gevolgen; wellicht heeft Ridder Ogier, gehoor gevend aan een stillen wenk van Jan van Beaumont, zijn zetel verlegd naar Honingen, waardoor hij in een andere parochie kwam te wonen.

Ridder Ogier leeft nog in 1323, maar vanaf 1327 komt zijn zoon Gillis geregeld in de bronnen voor. In 1333 maakt Gillis van Cralingen zijn echtgenoot Jonkvrouwe Badeloge

1) J. de Fremery. Suppl. no. 228, blz. 173. Ook in: Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap te Utrecht. Deel XXII, blz. 231.

(van Hodenpijl) een lijftocht¹⁾; in verband hiermee zal zijn huwelijk omstreeks 1333 gesteld kunnen worden. Heer Gillis vinden we onder de grafelijke ambtenaren; in 1340 is hij baljuw van Rijnland en het land van Woerden. In 1345 beleent hij zijn zoon Ogier met het huis te Crooswijk²⁾.

Deze jongeman is in 1350 nog knape; hij behoort met Dieric van Spangen en anderen tot degenen, die door Margaretha in bescherming worden genomen³⁾. Dat heeft natuurlijk vijandschap met Willem den Verbeider tengevolge; in 1355 echter verzoent Hertog Willem zich met hem⁴⁾. Op 8 October 1358 maakt hij zijn echtgenoot, jonkvrouwe Haerne, een lijftocht van 60 pond Hollandsch⁵⁾.

Bij oorkonde van 31 Mei 1364 verdeelt hij met zijn broeder Willem van Cralingen, ridder, de goederen, die hun aanbestedorven waren van hun ouders en hun grootvader, Aerndt van Hodenpijl⁶⁾. Ogier krijgt onder meer de woning Honingen toegewezen en alle „renten ende erve, die wi ghemien hebben in die bailiuscap van Scyeland med al die tymmeringhe die daer op staen”.

Het is wonderlijk, dat het huis Starrenburg niet met name genoemd wordt! De eenige reden, die ik daarvoor kan vinden is deze: Starrenburg bestond toen al niet meer. De aardewerkvondsten wijzen uit, dat het huis waarschijnlijk nog maar kort in de veertiende eeuw bewoond is geweest. Boven maakte ik reeds waarschijnlijk, dat Ridder Ogier van Cralingen omstreeks 1315 zijn residentie naar het huis Honingen verlegd heeft.

Wanneer het huis Starrenburg volledig van den aardbodem verdwenen is, valt moeilijk te zeggen. Is het langzaam vervallen en tenslotte ten behoeve van een ander bouwwerk

1) Bronnen, regest 430. Algem. Rijksarchief, Leenkamer; register E.L. 6, fol. 79vso; E.L. 24, fol. 62.

2) Bronnen, reg. 545. Alg. Rijksarchief, Leenkamer; Register Voorne A.B., fol. 71 en Voorne, B. fol. 45 vso.

3) Bronnen, reg. 620.

4) Oorspronkelijke acte i. h. Archief te Rotterdam. Afschrift Alg. Rijksarchief, Leenkamer; register E.L. 42 fol. 32, en bij van Mieris, II, blz. 821.

5) Bronnen, reg. 789. Alg. Rijksarchief, Leenkamer; register Liber III Aelbrecht, fol. 6 en register E.L. 4, fol. 9.

6) Bronnen, reg. 861. Oorspronkelijke acte i. h. Archief Rotterdam. Gedrukt bij van Mieris, III, blz. 162.

gesloopt? Hebben de Delvenaars het op hun strooptochten in 1359 verwoest, of heeft Hertog Willem het reeds in 1350 met den grond gelijk gemaakt? Deze vragen zijn niet met zekerheid te beantwoorden. Een zeer uitvoerig onderzoek in de daarvoor in aanmerking komende grafelijke registers op het Algemeen Rijksarchief – mede ondernomen om nu eens te trachten vast te stellen, welke huizen er in de eerste jaren van de Hoeksche en Kabeljauwsche Twisten aan den burgeroorlog ten offer zijn gevallen – had een negatief resultaat. Merkwaardig is, dat er over het algemeen weinig puin is gevonden bij de opgraving. Dat zou er op kunnen wijzen, dat het muurwerk met zorg gesloopt is om de afkomende steen nogmaals te kunnen gebruiken.

In 1355 wordt er nog gesproken over den dijk, waarop het huis te Starrenburg staat¹⁾. In 1389 echter is er nog slechts sprake van de hofstad Starrenburg²⁾. Letterlijk staat er in het betreffende stuk: „ende Oestwaert van eenre Hoffstadt, diemen hiet Sterrenburch”. Het woord hofstat in beleeningsoorkonden duidt gewoonlijk op den grond, de plaats waar een huis op staat of gestaan heeft. Daar zijn vele bewijzen voor aan te voeren. Hier volgen er enkele.

In 1379 wordt een lijst opgemaakt van de goederen, die Jan van Polanen van de Grafelijkheid van Holland in leen hield³⁾. In dit stuk leest men:

„Eerst die hofstat, daer dat huys op plach te staen tote Heemskerck binnen den utersten graften. Haer heeft hi op alle gherechte hoghe ende laghe ende ballinghe te onthouden”.

In hetzelfde register vindt men op fol. 197:

„Wijbrant Enghelen soen heeft minen heere upghedraghen een *huus* ende *hofstede*, *staende* ende *leggende* biden dyc bi der huuswaerde”.

Duidelijker kan het al niet! En ook later vindt men nog hofstede in de beteekenis van grond gebruikt. In het Register

1) Bronnen, reg. 711. Ook van Mieris II, 859 en Alg. Rijksarchief, Leenkamer; register E.L. 25, fol. 70.

2) Bronnen, reg. 1151. Oorspr. Archief Delft. Gedrukt bij v. Mieris III, blz. 533.

3) Alg. Rijksarchief, Leenkamer no. 50, fol. 153 vso.

Novitae Bourg. (Leenkamer 282, Algem. Rijksarchief) leest men, dat op 18 Januari 1446 Jonge Roedinck Symonsz. opdroeg „een huys ende hoffstede dair thuys op staet”, gelegen in de ban van Uitgeest.

Ik hoop hiermede het gestelde overtuigend te hebben bewezen.

Heer Ogier had slechts een dochter, Elburch, die omstreeks 1400 huwde met Aerndt van Duvenvoirde¹⁾. Daardoor gaan alle goederen van Heer Ogier tenslotte op zijn schoonzoon Aerndt over. Bij oorkonde van 17 April 1414 draagt Aerndt uit dat erfgoed van zijn vrouw aan Hertog Willem VI op „een hoffstede, gelegen in den ambocht van der Ouderschie, geheten Sterrenburch, mit boemgaerden, mit dycxken ende mit alsulken lande, als hi nu ter tiit dair liggende heeft, houdende twintich morgen lants, luttel miin, luttel meer, ende belegen heeft dat zuyteynde, die voir bi der Spaengen loopt te Scyedam waert...”²⁾.

Deze oorkonde is zeer belangrijk. Zij heeft mij aanleiding gegeven tot de boven geuite meening, dat met het in het register van Grave Florens genoemde huis met twaalf morgen land wel niet Starrenburg bedoeld zal zijn. We leeren immers uit de zoo even geciteerde oorkonde, dat bij Starrenburg een bezit van 20 morgen hoorde. Het is moeilijk aan te nemen, dat een Ogier of een Gillis het bijbehorende land van 12 op 20 morgen zou hebben gebracht. Maar nog veel onaannemelijker is het, dat een goed, dat in de dagen van Floris V door twee generaties van de grafelijkheid in leen wordt gehouden, een goede honderd jaar later als vrij eigen goed opnieuw aan een Graaf van Holland wordt opgedragen en als leen terug ontvangen. In de oorkonde van 1414 deelt Hertog Willem toch mede, dat „onse lieve ende gemijnde Heere Aernt van Duvenvoirde ons upgedragen heeft van sinen eigen goede een hoffstede”. De grafelijke kanselarij vergiste zich wel eens, maar kende heel goed het onderscheid tusschen leen en eigen.

Sedert de opdracht van Aernt blijft Starrenburg een leen

1) Bronnen, reg. 1906. Gedrukt bij v. Mieris. IV, blz. 284.

2) Bronnen, reg. 1508. Ook Alg. Rijksarchief, Leenkamer; register Liber V Aelbrecht, fol. 426 vso.

van de Grafelijkheid en we vinden dan ook in 1446 de be-leening van Jan van Duvenvoorde met de hofstede Starren-burg met twintig morgen land opgeteekend.

De herinnering aan het huis is dan volkomen verbleekt en Mr. Symon van der Sluys geeft dan ook geen bijzonderheden over het gebouw. Hadrianus Junius waagt in zijn Batavia de onderstelling, dat zes torens hoekpunten van een zeshoek gevormd hebben. Misschien stond hem het Hohenstaufenslot Del Monte in de vlakte van Apulië voor den geest. In het begin der zeventiende eeuw is er op Starrenburg een torenachtig huis gebouwd, dat Roghman op zijn om-zwervingen in 1646 en 1647 geteekend heeft. Later heeft de Rotterdamsche oudheidminnaar Loys het vereeuwigd. Van dit huis zijn in een paar proefsleuven fundeeringen terug gevonden. Nog in de negentiende eeuw vond men ter plaatse een boerenwoning. Nu echter is alles weiland en alleen het geoefende oog bespeurt de sporen van een vroegere bewoning.

Vraagt men zich tenslotte af, wat er nu wel op de gevonden fundeeringen gestaan kan hebben, dan is het natuurlijk slechts mogelijk tot bepaalde vermoedens te komen. Maar zelfs daarvoor heeft men analogieën nodig, waar men de elementen vindt om een beeld van Starrenburg op te bouwen.

Binnen onze landsgrenzen zal men tevergeefs zoeken. Kasteelen of versterkte huizen, die met zekerheid vóór 1250 gedateerd mogen worden, zijn er hier slechts enkele en die kunnen ons nu juist niets zeggen over Starrenburg. Gaan we uit op vergelijkingsmateriaal, dan komen we onherroepelijk in het buitenland terecht; waarbij wij gevaar loopen in navolging van onze voorbeelden Starrenburg te groot en te grootsch te zien. Deze streken hebben ook in den aanvang slechts een stoeren baksteenbouw gekend, waarbij zuinig met het materiaal moest worden omgesprongen en de nuttigheids-overweging den doorslag gaf.

Starrenburg moet in zijn uiterlijk wel iets van een donjon hebben gehad. We zijn in de veertiende eeuw gewend een vierkanten donjon op één der hoeken van een kasteel te vinden. Alleenstaande torens zijn er nog maar enkele aan te wijzen. Hoewel ook de geweldige donjon van Loches op een rechthoekig grondplan gebouwd is, mogen we toch niet ver-

onderstellen, dat Starrenburg er zoo imposant zal hebben uitgezien. Bovendien heeft Loches een voorgebouw met den donjon vereenigd.

Toen in 1076 de Normandische militaire stijl in Engeland zijn verdere ontwikkeling vond, verrezen daar ook vele rechthoekige donjons. De bekendste is ongetwijfeld de Londen-sche Tower; de vier slanke hoektorens geven die hoeken reliëf. Daarnaast hebben ook Colchester, Rochester en Newcastle hun rechthoekigen donjon, hun „keep”. De beide eerstgenoemde zijn evenals de Tower geweldige bouwwerken, onderverdeeld in verschillende ruimten. De „keep” van Newcastle, gebouwd omstreeks 1170 is wat eenvoudiger van opzet, maar toch breken ook hier vier hoektorens de strakke lijn.

Waarschijnlijk veel dichter bij Starrenburg staat de donjon uit het Gravensteen te Gent, de omstreeks 1180 gebouwde „Meesten Toren”. Hier geen omhoogstrevende hoektorens, maar een paar hangtorentjes. Opgemerkt moet worden, dat het bovengedeelte bij de groote restauratie geheel is vernieuwd en het niet heelemaal vaststaat, in hoeverre de architect zijn fantasie heeft laten gaan.

We doen goed ons het huis van de heeren van Voorschoten een weinig minder indrukwekkend voor te stellen dan den Meesten Toren te Gent. Maar de plattegrond – het eenige, waarmee we op vasten grond staan – geeft ons recht in Starrenburg een afspiegeling te zien van datgene, wat machtige stroomingen in andere deelen van West-Europa tot stand deden komen. Ongetwijfeld gingen de verworvenheden der tijden ook aan menschen als de bouwers van Starrenburg niet ongeweten voorbij.

K 1780